

STARI POPISI NOVOSADSKIH JEVREJA

Pisci istorije novosadskih Jevreja izvode registar jevrejskog stanovništva ovog grada iz spiskova tadašnjih kućevlasnika, koji su sačuvani u arhivu Magistrata još iz 1748. godine.¹ U Zemaljskom arhivu Budimpešte, gde se priprema za štampu popis mađarskih Jevreja iz prve polovine XVIII veka, pronađen je popis Jevreja Županije Bačke iz 1727-1744. Ove popisne liste navode imena jevrejskog življa tadašnje petrovaradinske tvrđave, tj. varošice Petrovaradin.

U toku velikog oslobodilačkog rata* (1683-1699), carske su sile oslobodile najveći deo Mađarske od turske vladavine. Jevreji, vojni nabavljači, igrali su vidnu ulogu u snabdevanju carskih trupa, a mnogobrojni Jevreji držali su kantine ili prodavali sitnu robu vojnicima, tako da su stalno bili u sastavu carske vojske. Tu se pominje i Isak Polak, rodom iz Prosnitza (Moravska), koji se žali kralju Leopoldu I da je, prilikom ratnih operacija kod Slankamena (1661), sa brodovima izgubljenim u borbi, propala i njegova cela imovina u vrednosti od 4.000 forinti, te moli vladara da mu, na tri godine, odloži plaćanje dažbina i ostalih obaveza.² Arhivi bečke Dvorske kancelarije iz 1695, 1696. i 1706, pominju Solomona Hirschla kao vojnog snabdevača.³

Posle zaključenja Karlovačkog mira (1699), Petrovaradin je postao važno pogranično utvrđenje habsburške monarhije, s obzirom na to da su, na osnovu mirovnog ugovora, Beograd, njegova predgrađa i jugoistočni deo Srema, ostali pod turskom vlašću. U ovom pograničnom utvrđenju, stalno izloženom napadima neprijatelja, dozvolu boravka je mogao da dobije samo mali broj Jevreja, uglavnom oni za koje se smatralo da su potrebni radi snabdevanja voj-

* U jugoslovenskoj historiografiji poznat kao „bečki rat“ (prim. red.).

¹ Rado Imre-Mayor Jozsef: A novisadi zsidók története. Novi Sad, 1930. 15—16.

² Magyar Zsidó Okleveltár II. 22 sz.

³ Max Grünwald: Samuel Oppenheimer und sein Kreis. Wien — Leipzig, 1913.

ske. Ostali, kao i Srbi, Hrvati i Jermeni, naseljeni su na levoj obali Dunava, u šančevima Petrovaradina. No oni su i preko reke održavali vezu sa vojskom u samoj tvrđavi.

Godine 1725. ponovo je uspostavljeno kraljevsko-mađarsko namesništvo (Consilium regium locumtenentiale). Shodno kraljevskoj naredbi, namesništvo vrši popis celokupnog jevrejskog stanovništva zemlje, pošto Kruna tu, kao i u drugim monarhiji područnim krajevima, želi da smanji broj jevrejskog stanovništva. Popisima jevrejskog živilja Županije Bačke iz 1727, 1728. i 1735. godine, lokalne vlasti udovoljile su ponovljenim zahtevima namesništva.

Prvi izveštaj o Jevrejima Bačke županije (Catalogus Judaeorum) datira iz 1727. godine. Ali to je samo imenik one sedmorice Jevreja koji su u to vreme stanovali na šančevima Petrovaradina (in fossato Petrovaradiensis). Ta su imena izdvojena iz opšteg popisa bačvanskog stanovništva.

Namestički savet nije bio zadovoljan ovim izveštajem, tako da je 1728. Županija morala da pošalje tačan izveštaj, sa 24 rubrike, potpisan od predsednika suda i porotnika. Na žalost, neke su rubrike ostale nepopunjene. Ovaj popis pokazuje da je na petrovaradinskim šančevima živelo 12 porodica, a navode se imena već ranije popisane petorice starešina porodice. Na prvom mestu se pominje Marcus Filip (Philippus Marx), zatim porodica Daics (Taics) i Joachim sa primedbom „von Futok”.

Kako se integralni tekst popisa nalazi na kraju ovog napisa, ovde će se izložiti samo neke njegove karakteristike. Popis od 1728. godine navodi 12 porodica. Zanimljive su one rubrike u koje su uneta mesta porekla starešina porodice i trajanje njihovog prebivanja u sadašnjem mestu boravka. Marcus Filip je najstariji jevrejski žitelj varošice; on se tu nastanio 1693. godine, a poreklom je iz Stomfe; iz tog mesta su još tri porodice došle u Petrovaradin. Osim ove 4 porodice, još tri su se doselile iz Mađarske, i to jedna iz Bude a dve iz Nagy-Lewarada (nedaleko od Stomfe). Ostale porodice vode poreklo iz Moravske (dve iz Nikolsburga, a jedna iz Ungarisch Broda), Poljske (jedna) i Ramsaicza (jedna). Joachim von Futok, rodom iz Nikolsburga, živi već 10 godina u Petrovaradinu, a doselio se verovatno iz Futoga. Tročlana porodica Taics doselila se devet godina pre popisa. A i ostali su već tu 1-4 godine. Abraham Lebl, poreklom iz Ungarisch Broda, vrši obrezivanja, a dokumenta kažu da je oslobođen plaćanja stanarine, jer je službenik (servit). Ovaj Abraham Lebl je svakako identičan sa onim Leblom iz popisa od 1736, koji se tada bavi ritualnim klanjem, vodi poreklo iz Ungarisch Broda i potpada pod feudalnog gospodara grofa Kaunitza.

Pošto su razne županije vršile popise Jevreja na različite načine, Namesnički savet je, 1735. godine, dostavio svakoj županiji

naročite obrasce, što je omogućilo dobijanje jednoobraznih podataka o Jevrejima cele Mađarske.⁴

Bačka županija dostavlja Namesničkom savetu 13. januara 1736. godine popunjene obrasce koji pokazuju da u Petrovaradinu, koji se sada već naziva varošicom (oppidum), stanuje 15 jevrejskih porodica. Po treći put se pominje na prvom mestu Marx Philip; međutim, on se ne bavi više svojim starim zanatom — pečenjem rakije, no još uvek je najbogatiji član zajednice. Plaća najveći porez i vlasnik je najvećeg broja domaćih životinja. Zanimljivo je da, iako nema dece, u kući drži „preceptora” — učitelja; to je, verovatno, bio nastavnik jevrejske dece cele zajednice, njih dvadesetak. Jevreji, poreklom iz Mađarske, smatrali su porodicu grofova Palfy svojim feudalnim gospodarom. Feudalni gospodari doseljenika iz Moravske bili su grofovi Dietrichstein, Kaunitz, Lichtenstein i Philip.⁵ U doba popisa svi su potpadali pod zakone Dvorske komore. Pošto su podeljeni po delatnostima, vidi se da je među njima bilo 3 krojača, 3 kočijaša (koji poseduju 1-2 konja), dok troje trguju starim gvožđem, a jedan poljoprivrednim proizvodima.

Međutim, popisi mađarskih Jevreja četrdesetih godina XVIII veka imali su svoj poseban cilj. Marija Terezija je tih godina (godine ratova oko nasleđstva) tražila vanredne poreze od jevrejskog stanovništva monarhije. Shodno naredbi izdatoj 2. 4. 1743, svaka jevrejska porodica oporezovana je sa 6 forinti, a 1746. svaki Jevrejin mora da plati 2 forinte dažbina. Ovo vanredno oporezivanje zahtevalo je popisivanje Jevreja u svim županijama monarhije.

Popisi u Bačkoj županiji godine 1743. i 1744. pokazuju sledeće činjenice: u varošici Petrovaradinu popisano je, 12. 6. 1743, 26 starešina porodica, među kojima 15 kućevlasnika (rabin ima čak i dve kuće; v. Rado Major i.m.16.1). Jedanaestoro nemaju sopstvene kuće. Piraštaj jevrejskog stanovništva počev od 1736. može se objasniti time što je, posle rata Karla III sa Turcima, Beograd ostao pod turskom vlašću, te su se Jevreji koji su ga napustili delimično nastanili u Petrovaradinu. Drugu činjenicu koju nam pokazuje popis stanovništva je početak okupljanja i organizacije jevrejskih zajednica. Na spisku prvo može da se vidi ime Judex Josephus Kon, a dalje se ređaju rabin Lipman, Izak Velis Ludi magister i Izak Sachter. Zanimljivo je da spisak navodi 4 krojača, koji su svakako radili za obližnji garnizon petrovaradinske tvrđave.

Poslednji popis datira iz 1744. godine i navodi 19 starešina porodice, koji su uplatili vanredni porez od po 6 forinti. Ranija imena

⁴ Magyar Zsidó Okleveltar VI. 1118/a.

⁵ U Mađarskom zemaljskom arhivu nađen je spisak Jevreja koji su se preselili u Mađarsku iz Moravske; u spisku se navode i imena mesta koja su napustili kao i nazivi njihovih novih prebivališta. Iz spiska se vidi da su se Zallel Nathan iz Lausitz i Hirschel iz Ungarisch Broda naselili u Petrovaradinu. Namesnički savet Ideale Judaeorum fasc. 1010.

se tu, uglavnom, ponavljaju, no jedino ime koje se pojavljuje u svih 5 popisa — je ime Jacoba Taicsa.⁶

Podaci o zanimanjima starešina porodica su sledeći: Abraham — knjigovezac, Jacobus — sapundžija, Abraham — felčer. Abrahama knjigovesca pominje Rado-Mayor i.m. 17. Nekoliko imena iz popisnih spiskova srećemo i u najstarijem zapisniku o kupoprodajama grada Novog Sada, podesetih godina XVIII veka.

Osobeni popis Jevreja tog kraja, kakvog je zahtevala naredba iz 1746. godine, nije sačuvan. U izveštaju Provincialis Commissariatusa od 25. jula 1746. govori se samo o naplati vanrednog poreza od 2 forinte i dodaje da je u Bačkoj županiji, koja je pripadala Districtusu Osijek, taj porez platilo 144 Jevreja, u ukupnom iznosu od 288 forinti, te da je iznos u celosti naplaćen. Na Petrovaradin od toga broja Jevreja otpada otprilike 100 lica. Ostali su stanovali u Baji. Prema popisu iz 1736. godine, kada je u Petrovaradinu popisano 56 Jevreja, u Baji ih je živelo 34.

Mađarski jevrejski arhiv štampaće u svom planiranom 8. tomu, spise i dokumente o naplati poreza trpeljivosti i drugih nameta koji su bili razrezani pojedincima (Individual Repartition). Ove beleške, koje su sastavljene u krugovima tamošnje jevrejske zajednice, daće još jasniju sliku o Jevrejima Petrovaradina i Novog Sada počev od druge polovine XVIII veka.

P R I L O G I

Popis jevrejskog stanovništva Bačke županije od 17. 2. 1727.

Catalogus

Judaeorum in Inclyto Comitatu Bacsieni existentium, et conscriptione domestica erutorum prout sequitur soli tantum domino arendatori contribuentes.

In Oppido Baja

Moises Mihal

Löbel Izak

In Fossato Petrovaradiensis

Philipus Marx

Isach Taics

Joachim

Jacob Taics

Gyurka Taics

Hersl Wolff

Extradata per me Ladislaum Baranyaj antelati I Cottus Jur. Ordinar. Notarium m. p. L. S.

OL. Acta Particularia 17. 2. 1727.

⁶ Svih pet popisa pominju samo dve starešine porodica poreklom iz Beograda. Popis iz 1728. pokazuje da jedan od njih, Jorg Taicz, ima i jednog službenika rodom iz Beograda.

Popis iz 1736. godine navodi da, u blizini Petrovaradina, na imanju Szivacz (in possessione Szivacz), stanuje Jevrejin Samuel Nissim sa svojom porodicom. Nissim je rođen i vaspitan (natus et educatus) u Beogradu. Ovde živi u svojoj kući sa ženom i troje dece. Na osnovu carskog naređenja, oslobođen je plaćanja poreza vlastelinu. Posедуje dobro uvedenu radnju, snabdevenu turskom robom.

Conscriptio Judae-Numerus orum in Fossato Petrovaradiensis subque Jurisdic

	A n h a b e a n t								Si propriam domum non habet quantum solvit ab Inquillnato	
	Personarum	Uxoratorum	Filios	Consanguineos	Servitores	Et quomodo tales vocentur	Demum unde sint?	Domos		
	Marcus Filip	1	est	—	—	2	Moyses et alter Moyses	Bohemia unterque	habet	—
Izak Taicz	1	est	—	—	—	—	—	habet	—	—
Jakab Taicz	1	est	—	—	—	—	—	—	8	—
Jakab Abraham	1	—	—	—	1	Josephum	Buda	—	12	—
David Polák	1	est	—	—	1	Michl	Polonia	habet	—	—
Jerg Taicz	1	est	—	—	1	Lazar	Belgrado	—	12	—
Jakab Schnalder	1	est	—	—	—	—	—	—	6	—
Izrael Alexander	1	est	—	—	—	—	—	—	6	—
Joachim von Futok	1	est	—	—	—	—	—	—	6	—
Moyses Lebl	1	—	—	—	—	—	—	—	servit	—
Joseph Michl	1	est	—	—	—	—	—	—	servit	—
Lebl Abraham	1	est	—	—	—	—	—	—	servit	—

O.L. Acta Judaeurom No 1, 1728—2

tione Inclyti Comitatus Basciensis degentium peracta die 3ta Aprilis Anno 1728

A quot annis hic habitat	Et unde venit huc?	A n h a b e a n t						Quantum solvit portionis?		Arendae		Et cui haec solvunt?
		Boves	Vaccas	Equos	Braxalorium	Ahena	Aut alia facultates, fornitem et quanti valoris merces	fl.	X.	fl.	X.	
Ab annis ab 35	Stomfa	4	2	1	—	4		20	—	12	—	Communitati Petrovaradiensi
a 9	Levardino	—	—	—	—	—	merces habet fl. 40	5	—	2	—	
a 9	Stomfa	—	—	—	—	—		2	30	2	—	
a 3	Buda	—	—	—	—	—	pro fl. 80	3	30	3	—	
a 4	Polonia	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	
a 9	Levardino	—	—	—	—	—	pro fl. 30	3	—	1	10	
ab 1	Nicolsburgio	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	
ab 1	Stomfa	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	
a 10	Nicolsburgio	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	
a 2	Ramsalcz	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
a 2	Stomfa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
ab	Ungrislbrod	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

L.S. Stephanus Kermendy Inclyti Comitatus Basciensis Processualis Judlium m.p.
 L.S. Sigismundus Zaborszky Inclyti Comitatus Basciensis Jurassor m.p.

Conscriptio Judaeorum per Comitatum Bac

Nomina Locorum	Nomina Judaeorum et viduarum	Uxores	Majores proles	Minores proles	Praeceptor	Famulus	Ancilla	Summa capitum	Habet				Dominus illius haereditarius in vel extra Hungariam est
									Equos	Boves	Vaccas	Vitulos	
In Oppido Petrova- radiensi	Marx Philip	1	—	—	1	1	1	5	3	—	3	1	In Hungaria Familia Comitum Pálffy
	Wolff Sneider	1	—	1	—	—	—	3	—	—	—	—	In Moravia Princeps Philtp
	Abraham Lazar	1	—	3	—	—	—	5	—	—	1	—	In Polonia Princeps Sapla
	Abraham Polak	1	—	1	—	—	—	3	2	—	1	1	In Polonia Vajvoda Krakovszky
	Jacob Izrael	1	—	2	—	—	—	4	—	—	—	—	In Moravia Princeps Lichtenstein
	Izak Dates	1	—	2	—	—	—	4	1	—	—	—	In Hungaria Familia Comitum Pálffy
	Lebl Schachter	1	1	3	—	—	—	6	—	—	—	—	In Moravia Comes Kaunicz
	Jacob Dates	1	1	3	—	—	—	6	—	—	—	—	In Hungaria Familia Comitum Pálffy
	Gotl Jacob	1	—	1	—	—	—	3	1	—	—	—	In Polonia ex Libera Civitate Elkus
	Lebel Schneider	1	—	—	—	1	1	4	—	—	—	—	In Moravia Princeps Dietrichstein
	Jacob Lebel	1	—	3	—	—	—	5	—	—	—	—	In Moravia Princeps Dietrichstein
	Michael Benedic	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	In Hungaria Familia Comitum Pálffy
	Joseph Michel	1	—	1	—	—	—	3	—	—	—	—	In Hungaria Familia Comitum Pálffy
	Moises Majer	1	—	—	—	—	—	2	2	—	—	—	In Bohemia
	Isak Mislecz	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	In Moravia Princeps Dietrichstein, obductam vero uxorem Kis Mar- tonis recognoscit Principem Eszterhazy

siensem sub dato 13 Junuarij 1736 submissa

De praesenti est in curia, aut in fundo vel sub jurisdictione, aut protectione.	Annue solvit						Conditione est vel quaestum, aut opificium.
	Haereditario Domino			Alteri Dno sub cujusexercet actuali protectione aut in cujus fundo vel curia est.			
	In parata fl. X.	In naturalibus	Quae in pretio efficerent fl. X.	In parata	In naturalibus	Quae in votors adficerent	
Excelsae Camerae Aulicae	3	—	—	—	5	—	De praesenti nullum cum antiquis exercet quaestu antea verofuit coctor cremati
Excelsae Camerae Aulicae	—	—	—	—	45	—	Sartor
Excelsae Camerae Aulicae	—	—	—	—	45	—	—
Excelsae Camerae Aulicae	—	—	—	—	45	—	Auriga
Excelsae Camerae Aulicae	4	—	—	—	—	—	Exercet quaestum cum antiquis ferramentis usuatritis vestibus
Excelsae Camerae Aulicae	—	—	—	—	45	—	Exercet quaestum cum antiquis ferramentis
Excelsae Camerae Aulicae	3	—	—	—	45	—	—
Excelsae Camerae Aulicae	—	—	—	—	45	—	—
Excelsae Camerae Aulicae	—	—	—	—	30	—	Auriga
Excelsae Camerae Aulicae	—	—	—	—	—	—	Sartor
Excelsae Camerae Aulicae	—	—	—	—	45	—	Sartor
Excelsae Camerae Aulicae	—	—	—	—	—	—	Exercet quaestum cum antiquis ferramentis
Excelsae Camerae Aulicae	—	—	—	—	45	—	—
Excelsae Camerae Aulicae	—	—	—	—	45	—	Auriga
Excelsae Camerae Aulicae	4	—	—	—	45	—	Exercet quaestum cum frumento

P R I L O G I V

Conscriptio Judaeorum in oppido Petrovaradiensis commorantium die 12 Junii
1743 peracta.

	Domum habentes in uno Pane personae	Absque domo in uno Pane Personae
Judex Josephus Kon		1
Lipman Jacob	1	
Jacobus Taics	1	
Abraham Perl	1	
Jacobus Hes	1	
Abraham Lebl	1	
Abraham Lazar	1	
Jacobus Izrael	1	
Lebl Jacob	1	
Jacobus Kotl	1	
Abraham Volf		1
Josephus Michl	1	
Michl Benedik		1
Salamon Shnajder		1
Simon Lebl	1	
Majer Shnaider		1
Volf Shnaider		1
Joseph Shnaider		1
Hers Perl	1	
Izak Aizen hondler		1
Salamon Velis	1	
Lipman Rabiner	2	
Salamon Pancsova		1
Izak Velis Ludimagister	1	
Izak Sachter		1
Izrael Majer		1
	<hr/>	<hr/>
	Summa 16	11

Stephanus Janeso J. Cottus Bacsiensis Ordinarius Judium O. L. Acta Ju-
daeorum no 2.1743-2.

P R I L O G V

Anno 1744to die 5ta Mensis Septembris penes Benignum Suae Maiestatis Regiae Mandatum in oppido Petro Varadensi peracta est conscription Judaeorum in eodem oppido commorantium et per 6 florenos taxatorum.

	flor.
Simon Leebl deposuit florenos	6
Kutl Polak	6
Jacob Taics	6
Joseph Michl	6
Jacobus Fles	6
Perl Kesztl	6
Leebl Kon	6
Abraham Buch Bintr	6
Salomon Velis	6
Jacobus Szavenszider	6
Jacobus Salamon	6
Izak Taics	6
Majer Snaider	6
Abraham Felcserer	6
Salamon Snaider	6
Michl Benedik	6
Joseph Kon	6
Jacob Hersl	6
Rabiner	6
<hr/>	
Summa	
fecit 114 florenos	

L. S. Stephanus Jancso Incltyti Comitatus Bacsiensis Judlium.
O.L. Acta Judaeorum No 2. 1745—4.

(S madarskog prevela: Regina Fleischer)